

СУЧАСНІ АКМЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ

СУЧАСНІ АКМЕОЛОГІЧНІ
ДОСЛІДЖЕННЯ:
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ
ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ

ISBN 978-617-650-019-8

9 786176 500196 >

<http://acmeology.org.ua/>

СУЧASNІ АКМЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ

Київ — 2016

УДК 37.013.42:37.091.12

ББК 74.00

С91

Затверджено до друку Президією Української академії акмеології
(протокол № 8 від 7 жовтня 2016 року)

Редколегія:

В.О. Огнев'юк, С.О. Сисоєва, Я.С. Фруктова.

Рецензенти:

Вайнола Ренате Хейкіївна, професор кафедри соціальної педагогіки Національного університету імені М.П. Драгоманова, доктор педагогічних наук, професор, «Відмінник освіти»;

Сейко Наталія Андріївна, проректор Житомирського державного університету імені Івана Франка, доктор педагогічних наук, професор.

**Сучасні акмеологічні дослідження: теоретико-методологічні
С91 та прикладні аспекти** : моногр. / редкол.: В.О. Огнев'юк, С.О. Сисоєва,
Я.С. Фруктова. — К. : Київ, ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. — 912 с.
ISBN 978-617-658-019-5

Видання є спільним освітньо-науковим проектом Київського університету імені Бориса Грінченка та Української академії акмеології.

У монографії представлено авторські погляди сучасних науковців щодо акмеології як сфери наукової діяльності, розв'язання задач, пов'язаних з науковим розкриттям феноменології акме, подальшою розробкою теоретико-методологічних зasad акмеології, визначенням її статусу в системі людинознавчих наук, вивченням загальних і окремих закономірностей досягнення акме, а також задач, що орієнтовані на розробку акмеологічних моделей професіоналізму для різних видів суспільно-корисної діяльності (педагогічної, медичної, військової тощо), акмеологічних технологій прогресивного розвитку як особистості, так і спільнот людей.

УДК 37.013.42:37.091.12

ББК 74.00

© Автори публікацій, 2016

© ГО «Українська академія акмеології», 2016

© Київський університет імені Бориса Грінченка, 2016

ISBN 978-617-658-019-5

до професійного самовизначення на різних вікових етапах їх розвитку. Крім того, не розроблені критерії ефективності педагогічного впливу з метою формування в учнів готовності до професійного самовизначення. Це дає нам підстави говорити про необхідність подальших наукових досліджень психологами проблеми профорієнтації.

ДЖЕРЕЛА

1. Закатнов Д.О. Педагогічне управління професійним самовизначенням учнівської молоді : метод. посіб. / Д.О. Закатнов, Н.В. Жемера, В.В. Мачуський та ін. ; за ред. М.П. Тименка. — К. : Інститут проблем виховання АПН України, 2001. — 150 с.
2. Митина Л.М. Психологическое сопровождение выбора профессии / под ред. Л.М. Митиной. — М. : МПСИ; Флинта, 1998. — 184 с.
3. Моргун В.Ф. Методика багатовимірного аналізу досягнень учня з метою профілювання та профорієнтації / В.Ф. Моргун. — Полтава, 1997. — 16 с.
4. Пазюченко Т.М. Індивідуалізація профорієнтаційної роботи зі старшокласниками та її психолого-педагогічна модель / Т.М. Пазюченко // Психологія : зб. наук. пр. — 2000. — Вип. 1 (8). — С. 118–126.
5. Сидоренко В.К. Системний підхід до визначення компонентів профорієнтаційної роботи з молоддю / В.К. Сидоренко, В.Б. Харламенко // Науковий вісник Національного аграрного університету. — К., 2000. — Вип. 30. — С. 230–237.
6. Сидоренко В.К. Система профорієнтаційної роботи у загальноосвітній школі / В.К. Сидоренко, В.Б. Харламенко // Наукові записки: Збірник наукових статей Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Ювілейний випуск. — К. : НПУ, 2000. — Ч. 2. — С. 105–111.
7. Скрипченко О.В. Вікова та педагогічна психологія / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. — К. : Просвіта, 2001. — 416 с.
8. Тименко М.П. Вивчення індивідуальних особливостей школярів з метою профконсультації : метод. рек. / М.П. Тименко, Н.Ю. Матяш, В.В. Мачуський. — К. : РУМК, 1991. — 55 с.
9. Чорна І.М. Психологія профорієнтаційної діяльності / І.М. Чорна. — Т. : Вид-во ТНПУ, 2006. — 66 с.
10. Чорна І.М. Формування психологічної готовності майбутнього вчителя до профорієнтаційної роботи в школі : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / І.М. Чорна. — К., 2003. — 349 с.
11. Чорна І.М. Психологічні особливості організації профорієнтаційної роботи у школі / І.М. Чорна. — Т. : ТДПІ, 1995. — 74 с.
12. Шнейдер Л.Б. Профессиональная идентичность: теория, эксперимент, тренинг: учеб. пособ. / Л.Б. Шнейдер. — М. : МПСИ, 2004. — 600 с.

Чернуха Н.М., Бровко К.А.

АКМЕОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ВИХОВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ В МІЖОСОБИСТІСНИХ ВІДНОСИНАХ СУБ'ЄКТІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ВИЩОЇ ШКОЛИ

У статті розглянуту нормативно-правовий, історичний, методологічний та технологічний аспекти реалізації виховання толерантності в міжособистісних відносинах суб'єктів освітнього процесу вищої школи на засадах акмеологічного підходу.

Ключові слова: толерантність, міжособистісне спілкування, виховання, акмеологічний підхід.

В статье рассмотрены нормативно-правовой, исторический, методологический и технологический аспекты реализации воспитания толерантности в межличностных отношениях субъектов образовательного процесса высшей школы на основе акмеологического подхода.

Ключевые слова: толерантность, межличностное общение, воспитание, акмеологический подход.

The article deals with normative and legal, historical, methodological and technological aspects of the implementation of tolerance education in interpersonal relationship between subjects of educational process at higher school on the basis of acmeological approach.

Key words: tolerance, interpersonal communication, education, acmeological approach.

Для сучасної освіти акмеологічний підхід є одним із пріоритетних векторів. Акмеологія як науковий напрямок сьогодні активно розвивається, суттєво змінюючи акценти у сфері професійної підготовки фахівців, впливає на ефективність управління в закладах освіти, є вирішальним сегментом у побудові успішної індивідуальної траєкторії розвитку особистості.

Зазначимо, що при акмеологічному підході домінантою є розвиток особистісних якостей, творчих здібностей, що, звісно, сприяє успішній

реалізації індивідуальної траєкторії розвитку кожної. До найбільш значущих цінностей сучасної освіти цілком закономірно можемо зауважити толерантність, здібність людини розуміти та цінувати культури різних народів та епох, вміло користуватися словом для порозуміння, взаємодії та співробітництва. Багаторічна освітня практика доводить, що освіта, заснована на толерантних відносинах, розвиває в людині любов до пізнання, орієнтує її на успішне життя.

Вагомий внесок цивілізацією зроблено у ХХ ст., коли людство створило умови для послаблення кордонів між країнами та народами завдяки розширенню міжнародної співпраці та прогресу в усіх сферах суспільного життя. На противагу всім очікуванням з часом ситуація значно погіршилась, відносини між представниками різних країн та народів стали носити конфліктний характер, почалось загострення полікультурних, релігійних та політично-економічних проблем як на міжнародному, так і на міжособистісному рівнях, що згодом привело до інформаційних та збройних війн.

Світове співтовариство розробило низку документів, які тією чи іншою мірою відображають проблему виховання толерантності: Статут ООН (1945 р.), Декларація прав людини (1948 р.), Конвенція ЮНЕСКО проти дискримінації в освіті (1960 р.), Декларація принципів толерантності (1995 р.) тощо [7, 28].

Зокрема, у Статуті ООН, який був підписаний представниками 50 держав 26 червня 1945 р. у Сан-Франциско на заключному засіданні Конференції Об'єднаних Націй зі створення Міжнародної Організації, зазначається, що «толерантність» — це уміння виявляти терпимість і жити разом у світі один з одним, як добri сусіди. В даному випадку «толерантність» розглядається як умова успішної соціалізації особистості, що полягає в умінні жити в гармонії як з самим собою, так і з оточуючим суспільством.

У Декларації принципів толерантності, яка була підписана 16 листопада 1995 р. 185 державами — членами ЮНЕСКО, включаючи й Україну, толерантність розглядається як поважливе ставлення особистості до інших людей, не схожих на неї за культурою, релігійними уподобаннями, способом мислення та самовираженням людської індивідуальності, підставою до виховання якої слугують кризи розвитку, що виражаються у зміні типу взаємодії людини з оточуючою дійсністю. Декларація розглядає виховання в дусі толерантності як невідкладне завдання, яке «повинно розвивати в молоді здібності до незалежного мислення, критичної оцінки та формувати високі моральні критерії» [7, 28]. У документі також зазначено, що толерантність надає

кожному право дотримуватися своїх переконань і визнає таке право за іншими.

Варто зазначити, що в умовах сьогодення стає закономірною зміна освітньої парадигми, що зумовлено потребою в уточненні сутності феномену освіти з позицій ХХІ ст., пріоритетним завданням якої є створення толерантного середовища, в якому суб'єкти освітнього процесу здатні до навчання та співпраці задля досягнення спільноЯ мети. Зокрема, виховання толерантності суб'єктів освітнього процесу передбачає зміну системи відносин, побудову їх на основі взаємоподії всіх учасників освітнього процесу незалежно від їх перекочувань та поглядів, вподобань, культури, релігії, національної приналежності, статусу тощо. Зауважимо, що загальноприйнятою є позиція, згідно з якою акмеологія — це, зокрема, наука про якість людини, якість її життя. Відповідно акмеологія освіти сьогодні повинна досліджувати і створювати умови для досягнення високої якості сучасних освітніх систем і ефективного розвитку та досконалості дій основних суб'єктів освітнього процесу: вчителя і учня, викладача і студента. Незаперечно актуальним є акмеологічний підхід для сучасного стану освітніх послуг, у зв'язку із загостреним проблемами якості сучасних освітніх систем і ефективного розвитку та досконалості дій основних суб'єктів освітнього процесу.

Зазначимо, що толерантність належить до загальнолюдських цінностей, особливо в сучасному світі, який характеризується глобалізацією, зростаючою мобільністю, швидким темпом розвитку, комунікацією, інтеграцією, взаємозалежністю, великомасштабними міграційними процесами та переміщенням населення, урбанізацією та трансформацією соціальних моделей. Таким чином, у сучасному освітньому просторі активізується процес пошуку ефективних механізмів виховання студентів у напрямку толерантності, поваги до прав і свобод інших людей, незалежно від їхньої соціальної приналежності, поглядів, світосприйняття, способів мислення та поведінки.

У теорії сучасного наукового знання виокремилися різні підходи до розуміння феномену «толерантність», через що наявні різноманітні й позбавлені єдності контексти у визначенні його сутності. У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» поняття «толерантність» трактується як «поблажливе ставлення, певний прояв терпимості до думок іншої людини, її поглядів та віроповідання». «Філософський енциклопедичний словник» розглядає толерантність як «доброзичливе, стримане ставлення до етнічних, культурних та цивілізаційних відмінностей людини, а також вибору

іншою людиною окремої, не схожої на інших, релігійної течії» [28]. У «Великому психологічному словнику» поняття «толерантність» має декілька визначень, як-от: «орієнтація на ліберальну модель поведінки, систему поглядів та цінностей»; «стресостійкість особистості». Окреслене поняття «Український педагогічний словник» трактує як «поважливе ставлення до чужих думок та вірувань». За словником В. Даля, толерантність визначається, як «терпляче ставлення до усіх сфер життя іншої людини». У більш широкому розумінні розглядає означену категорію «Соціологічний енциклопедичний словник», в якому підкреслюється, що «толерантність — це здатність стримувати себе від будь-якої негативної реакції стосовно іншої людини, тобто вміння впоратися зі своїми моральними принципами» [28].

Відомо, що необхідна умова виховання певних норм толерантних відносин між людьми була усвідомлена суспільством далеко не відразу, до цієї мети людство йшло довгим і тернистим шляхом. Ще на досить ранньому розвитку етносів на Землі панувала повна дискримінація, тобто поділ на так званих «своїх» та «чужинців». Історичний та культурний контексти категорії толерантності у філософських традиціях трактувались, з одного боку, як своєрідна передумова для створення гносеологічних можливостей та досвіду, а з іншого — як етична цінність. У період античності питання виховання толерантності було ще не досить відкритим, але його мотиви можна було простежити у поглядах античних філософів. Осередки перших понять про «міжетнічну толерантність» пов'язують із працями таких античних педагогів, як: Конфуцій, Сократ, Платон, Аристотель, Піфагор, Л. Сенека, Аврелій, Тертуліан, Фома Аквінський. Конфуцій говорив: «У стриманої людини менше проблем»; «Не роби іншим того, чого не бажаєш собі»; «Зустрівши гідного, думай, як зрівнятися з ним. Зустрівши недостойного, перевір самого себе»; «Нападати за інакомислення — згубно». Тобто він поділяв думку про те, що толерантна людина має спілкуватись та поводитись із людиною так само, як вона хоче, щоб поводились із нею. У своїх працях Конфуцій неодноразово наголошував на справедливості суджень стосовно усіх людей. На питання, як відповідати людині, яка зробила тобі добро, він одразу відповідав: «Добром, а зло можна здолати тільки справедливістю» [2].

Цікавим є те, що найперша спроба дати визначення поняття «толерантність» як ціннісної категорії належить Сократу, який вважав, що врівноваженість є основою мудрості. Серед основних чеснот, які притаманні більшості людей, він виокремлював такі: стриманість розглядав як спосіб приборкування лихого емоційного запалу;

мужність — як метод подолання небезпеки; під справедливістю мав на увазі дотримання земних та небесних законів. Сократ був упевнений в тому, що людина через самопізнання має змогу сформувати у себе всі ці чесноти. Він зазначав, що толерантність є обов'язком кожної людини, який вона має пронести крізь усе своє життя.

Зокрема, Платон пов'язує поняття «толерантність» з мозковим штурмом, навмисним обмеженням своїх думок та дій відносно певної проблеми й визначає її як умову соціально-духовного об'єднання людства. Учений вбачав у толерантності прояви виваженості, сформувати які можливо лише за умови самовиховання та саморозвитку [18].

Визначення сутності поняття «толерантність» можна знайти в Аристотеля, котрий інтерпретує зазначений феномен як прагнення до «золотої середини». Пишучи про рабів «від природи» (теорія «природного рабства» Аристотеля), він зовсім не мав на увазі раба як представника іншої раси, рабами, або варварами, в античному світі були особи, які належали до тієї ж раси, що і їхні господарі. Зазвичай протягом століть тими самими «рабами» ставали бідні й незахищенні народи, які були неспроможні протистояти різноманітним завойовникам. Якщо звернутись до праці Аристотеля «Нікомахова етика», то саме вона демонструє, що Аристотель став першим, хто звернув увагу на наявність у людей такої риси, яка дає їм змогу «не диференціювати своє ставлення до своїх рідних, друзів та знайомих, а також сторонніх людей». На його думку, інтолерантна людина відрізняється від толерантної тим, що вона здатна піклуватись тільки про себе, на противагу толерантній людині, яка дарує своє добро іншим. Також мислитель наголошував на тому, що «людям слід поводитися з іншими так, як вони хочуть, щоб поводилися з ними».

На увагу заслуговує позиція Піфагора, який розглядає поняття «толерантність» як товариськість, а також вміння слухати іншого [20].

Сенека Л. наголошував: «Ми народжені, щоб жити спільно, наше суспільство — споруда з каменів, яка могла б обрушитись, якби один не підтримував іншого». Філософ підкреслює, що існування світу неможливе без взаємодопомоги, злагоди та співробітництва [19, 184].

Як зазначає М. Аврелій, толерантність у стосунках між людьми не має проявлятися через страх до незвіданого, а навпаки, повинна бути почуттям загального обов'язку суспільства через утримання від негативних дій по відношенню до інших. Отже, толерантній людина мають бути притаманні такі важливі моральні цінності, як стриманість, виваженість та взаєморозуміння. У трактаті «До самого себе»

або «Наодинці з собою» [2] педагог декларує думки щодо толерантного ставлення до співрозмовника. Він радив не намагатися впливати на людей переконанням. Якщо вони не слухають, не грішити проти закону справедливості. Мислитель підкреслює, що найважливішою умовою толерантної взаємодії є стриманість, прагнення до порядку та справедливості.

Зауважимо, що основоположником християнської філософії в період античності був Тертуліан, який зазначав: «Нехай один шанує Бога, інший — Юпітера». За його вченням, в основі толерантності закладена рівновага, яка неодмінно повинна бути притаманна кожній людині, проте це буде можливим тільки за умови прояву терпіння. У своїх творах “De patientia” (терпіння) та “De poenitentia” (покаяння) він зазначав, що терпіння робить віру людей значно сильнішою, світ кращим, породжує любов, вчить людей спокутуванню своїх гріхів та покірності. Мислитель наголошував: «Любов буде терплячою до усіх негараздів», «Терпіння стримує лихослів’я, перешкоджає хижакству, торжествує над спокусою, воно підтримує слабкого, підбадьорює сильного, веселить вірного... Де Бог, там і терпіння» [26, 330].

Фома Аквінський толерантність розглядав як найголовнішу складову моральності людини [2]. Мотиви толерантності також простежуються у праці М. Монтеня «Досліди», де він зазначає, що «неухильно дотримуватися з власної волі чи в силу необхідності одного й того ж способу життя — означає існувати, а не жити. Кращі душі ті, в яких більше гнучкості та різноманітності» [15, 127]. Він наголошує на залежності особистості від соціального устрою та культурного середовища, в якому вона живе, і тим самим підкреслює силу гідності свідомої особистості. На його думку, поняття «совість» та «толерантність» є тотожними, а це означає, що дані поняття мають виступати перешкодою проти негативно спрямованих дій [15].

У добу Середньовіччя поняття «міжетнічна толерантність» ототожнювалось з поняттям релігійної толерантності, про це свідчить видання у 1598 р. Генріхом IV Нантського едикту, який зрівнював у правах католиків та протестантів. Дж. Локк у своєму трактаті “Epistola de tolerantia” [12, 554], що в перекладі з латини означає «Листи про толерантність», або ще його називають «Послання про віротерпимість», проводить паралель стосовно виховання толерантності «свобода — закон — розум», яка у свою чергу стала визначальною для визначення сучасного змісту поняття міжетнічної толерантності.

Найбільш яскравим представником вітчизняної «педагогіки толерантності» прийнято вважати В. Сухомлинського. За його вченням,

«толерантність» слід розглядати як незамінну складову моральних цінностей людини, а також як засіб успішної професійної підготовки майбутніх фахівців під час навчання в магістратурі та педагога в умовах сучасності [24].

Сучасний вчений О. Сухомлинська у своїй статті «Про стан теорії і практики виховання в освітньому просторі України» зазначає, що головною метою виховання є передача культурних цінностей від старшого покоління молодшому для підготовки молоді до входження у суспільні взаємини. Головним завданням має бути створення умов для піднесення та культивування викладача як тієї людини, яка цікуюється про виховання толерантності майбутніх фахівців. Найбільш важливими аспектами в даному випадку виступають: комунікація, діалог між учасниками освітнього процесу та створення доброзичливого, заснованого на взаємоповазі середовища для спілкування [25, 6].

Науковець В. Золотухін у роботі «Дві концепції толерантності» [8, 44] визначає «толерантність» як моральний принцип, регулюючий діяльність людини, що формує особливий тип світогляду, а також як практичний інструмент, що дає змогу ефективно вирішувати притиріччя та конфлікти.

Відомий вчений І. Бех у своїх наукових доробках приділяв значну увагу педагогічному контексту феномену «толерантності». У його поглядах запорукою виховання толерантності є емоційний вплив. Він наголошує на тому, що через емоції відбувається переосмислення цінностей і поглядів людини у ставленні до життя. Через емоційний вплив діяльність педагога може позначатися на зміні цінностей студентів. Науковець зазначає, що в основу толерантних відносин має бути закладено такі моральні якості, як здатність до емпатії, тактовність, витримка та неупередженість [4].

Проблемі_виховання «толерантності» суб’єктів освітнього процесу приділяла увагу Ю. Тодорцева. У своїй праці вона зазначає, що в основу системи вищої освіти повинно бути покладено загальнолюдські цінності, зокрема гуманізм, демократію, соціальну справедливість, толерантність, взаємоповагу до національних та світових культурних цінностей та розмаїття релігій. Як зазначає Ю. Тодорцева, толерантність — це певний алгоритм поведінки людини, що виражається у недопущенні нанесення людиною шкоди собі та оточуючим [27].

Не менш важливим стає виховання в усіх учасників освітнього процесу вищої школи норм поведінки та спілкування, що є необхідною умовою взаєморозуміння між людьми, злагодженості у діях і консолідації суспільства. Прояви толерантності запобігають виникненню

соціальних конфліктів, а також сприяють гармонійності міжособистісних стосунків, пошуку компромісів з релігійних, мовних та статусних питань. Слід зазначити, що нині стосунки в освітньому середовищі вищих навчальних закладів досить далекі від толерантного наповнення, все це спричинено тим, що на особистість студентів та викладачів впливає агресивний зовнішній світ, який нав'язує стереотипи поведінки. Саме тому одним із найважливіших завдань сучасної вищої освіти є виховання толерантності.

В історико-педагогічному контексті вищої педагогічної освіти ХХІ ст. діяльність педагогів, учених та їх орієнтація на толерантне ставлення та діалог у вищій освіті розглядається як педагогічний факт та об'єкт сучасного науково-теоретичного осмислення. Духовний досвід, основні моральні аспекти навчання та виховання найбільш ефективно передаються не у словах, не в поняттях, не в повчаннях, а насамперед у способі поведінки, у практиці, в діях, котрі дають змогу займати активну позицію в будь-якому соціумі. Варто зазначити, в сучасній освітній практиці інтеграційна взаємодія, діалогова позиція педагога, вихователя, наставника, їх активна діяльність саме в інтеграційній площині стають необхідними умовами успішного професійного становлення майбутнього фахівця, його важливого сегмента — формування толерантності.

З огляду на інтеграційні процеси в сучасному освітньому процесі виділяється кілька видів толерантності. Наприклад, комунікативна толерантність — це характеристика ставлення особистості до людей, що показує ступінь прийняття нею неприємних або неприйнятніх психічних станів, якостей і вчинків партнерів у взаємодії.

Цікавою є думка В. Бойка, який виділяє такі види комунікативної толерантності:

- ситуативна комунікативна толерантність, яка проявляється у стосунках конкретної особистості до конкретної людини; низький рівень цієї толерантності проявляється у таких висловах: «Терпіти не можу цієї людини», «Він мене дразнить», «Мені в ньому все не подобається» тощо;

- типологічна комунікативна толерантність, яка проявляється у стосунках відповідного типу особистості або відповідної групи людей (представників відповідної раси, національності);

- професійна комунікативна толерантність, яка проявляється у процесі створення професійної діяльності (терпіння лікаря до примх хворих, працівників сфери обслуговування — до клієнтів тощо);

- загальна комунікативна толерантність, яка є тенденцією ставлення до людей в цілому; вона зумовлена властивостями характеру,

певними принципами, рівнем психічного здоров'я і впливає на інші види комунікативної толерантності, які розглянуті вище [4].

Незаперечно, що толерантність виступає досить важливою якістю особистості, без якої неможлива повнота існування людини в сучасному середовищі, та перш за все толерантність формується шляхом подолання нетерпимості до різних людей, проявляється не на словах, а, головним чином, у вчинках, спрямованих на добро і подолання проявів зла та дискримінації.

Аналізуючи дослідження сучасних науковців, можна виділити основні підходи до визначення змісту категорії «толерантність», а саме: історико-еволюційний, культурологічний, соціально-психологічний, етно-психологічний.

На думку Г. Солдатової [22], в основі історико-еволюційного підходу лежить толерантність, яка розглядається як складова особистості і виражається в поважному ставленні до інших людей, їх способу життя, культури та звичаїв. Може проявлятися в різноманітних життєвих ситуаціях міжособистісного і внутрішньоособистісного вибору, тоді коли знайомі шляхи вирішення проблем більше не актуальні, а нові ще не вивчені.

Зокрема, Ч. Тейлор у своїй праці [30] зазначає, що суспільство є окремими ланками культур, а причинами конфліктів, які виникають між цими ланками є не стільки різні інтереси та вподобання, скільки різні цінності. У даному випадку до переліку цінностей філософ відносить і категорію «толерантність». У Кімліка вважає, що толерантність є однією з важливих запорук побудови демократичного суспільства [31].

О. Асмолов з точки зору психології трактує поняття «толерантність» як особливість прояву темпераменту особистості, алгоритм захисту людини від придушення її поглядів [1].

Г. Олпорт [16] відзначає, що толерантні люди краще знають самих себе, причому не тільки свої чесноти, але й недоліки, тому вони менш задоволені собою. У зв'язку з цим потенціал для саморозвитку у них значно вищий. На його думку, людина, яка не вирізняється толерантною поведінкою та спілкуванням, зазвичай помічає у себе більше переваг, ніж недоліків, і саме тому у всіх своїх проблемах схильна звинувачувати оточуючих, а не шукати проблему в собі.

У своїх працях А. Скок виокремлює такі підходи до розуміння сутності поняття «толерантність»: інтеракційний, особистісний, гуманістичний та ситуаційний [21, 16].

Інтеракційний підхід розглядає поняття «толерантність» як готовність сприймати інших такими, які вони є, взаємодіяти на основі згоди,

рівноправ'я, взаємоповаги, співробітництва та солідарності у вирішенні соціальних проблем тощо [6]. Особистісний підхід аналізує феномен «толерантність» як здатність індивіда сприймати без агресії думки, що відрізняються від власних, а також особливості поведінки та зовнішності інших. Гуманістичний підхід трактує «толерантність» у співвідношенні з терплячим ставленням до оточуючих. Ситуаційний підхід розглядає «толерантність» крізь призму протистояння різного роду життєвих ситуацій.

На думку А. Сок, толерантність викладача вищого навчального закладу — це таке ставлення викладача до студентів, яке характеризується: повагою й визнанням рівності студентів у ситуаціях комунікативної взаємодії, відмовою від домінування, врахуванням індивідуально-психологічних особливостей студентів у процесі спілкування та створення умов для їх самореалізації.

С. Братченко виділяє кілька підходів до розуміння поняття «толерантність»: диверсифікаційний, діалогічний, фасилітативний. Диверсифікаційний підхід розглядає толерантність як складний, багатоаспектний і багатокомпонентний феномен, який не зводиться до однієї властивості. Діалогічний підхід трактує поняття «толерантність» як особливий спосіб конструювання діалогу та міжособистісних взаємин з усіма суб'єктами освітнього процесу. Фасилітативний підхід аналізує феномен «толерантність» як важливу якість особистості, яка формується за допомогою створення для цього необхідних умов [5].

О. Довгополова розуміє феномен «толерантність» у межах трикутника основних атрибутів особистості — відповіальності, свободи і творчості, що детермінують її внутрішній світ й визначають стратегію реальної поведінки. В означенному контексті «толерантність» розуміється як загальнолюдська якість особистості, що виражається через послаблення її реакції на негативні чинники соціального середовища, вміння розуміти відмінний духовний стан чи інші погляди, терпимо ставитися до них і поважати гідність їх носіїв, переслідуючи мету культурного з'ясування розбіжностей [28].

І. Кривошапка під поняттям «толерантність» розуміє здатність людини до діалогічної позитивної взаємодії з навколошнім світом та іншими людьми, що зумовлена особистісно-ціннісним ставленням до оточуючих — терпінням, витримкою, готовністю до розуміння, сприйняття їхньої відмінності та самобутності на засадах усвідомлення надійності власних позицій [10].

М. Карандаш зазначає: «Толерантність є не просто терпимим ставленням до інакомислення. У цьому феномені найбільш повно

і послідовно проявляється гуманістичний зміст і спрямованість сприйняття людиною іншого погляду особистості з притаманним її правом мати свою, відмінну від інших, точку зору. Такий погляд цієї людини може бути помилковим, викривленим, але в ньому відбивається неповторна людська суб'єктивність, через що вона заслуговує на поважне ставлення до себе» [9, 12]. Вчений наголошує на тому, що толерантність — це шлях вільної реалізації людини, яка може розраховувати на висловлювання своєї особливої думки, не побоюючись її ігнорування та негативних наслідків для себе.

За О. Вербицьким, толерантність характеризується здатністю сприймати без агресії інший спосіб життя, поведінку, вподобання і погляди на різні явища та речі шляхом налагодження довірчих взаємин, співпраці та знаходження компромісів [6].

У Шрімер ототожнює толерантність зі стриманою гідністю. Він зазначає, що люди терпляче ставляться до тих речей, які їм не імпонують, лише тому, що вони хочуть, щоб світ був інакшим [33].

У своїх працях Г. Осипов тлумачить толерантність як поважливе ставлення до тих чи інших речей, явищ, подій, що відбуваються у житті, а також до оточуючих людей. Сутність виховання толерантності полягає у цілеспрямованому вихованні позитивного досвіду толерантності, тобто створення простору для безпосередньої або опосередкованої взаємодії з іншими у поглядах або поведінці людьми, їх спільнотами. Звідси випливає, що освітня стратегія повинна забезпечувати створення таких педагогічних умов, які сприяють формуванню толерантних переконань, поглядів і навичок толерантної поведінки суб'єктів освітнього середовища [17].

Толерантність суб'єктів освітнього процесу виявляється у способі діалогічної взаємодії педагога та студентів, в основу якого покладено встановлення партнерських стосунків, співпраця, взаєморозуміння та взаємовимогливість до всіх суб'єктів освітнього середовища. Тому виховання толерантності у міжособистісних стосунках суб'єктів освітнього середовища — це цілісний та довготривалий спеціально організований педагогічний процес виховання комплексу ціннісних орієнтирувальних, індивідуально-особистісних якостей, професійних знань, умінь і навичок, що забезпечують гуманістичну взаємодію з оточуючими. Важливо підкреслити, що на суб'єкти, предмет та рівень розвитку «толерантності» впливає низка таких факторів, як: загальна соціальна ситуація, в якій знаходитьться особистість; соціальна ситуація в конкретному суспільстві, у якому знаходитьсь людина; нестандартне ставлення до культурних цінностей, сім'ї та родинних відносин, роботи тощо.

Науковці П. Ніколсон, Дж. Роулз, М. Уолцер, Ш. Муфф виділяють інші методологічні підходи до розуміння поняття «толерантність», а саме: аксіологічний, ідеально-типовий, онтологічний, конфліктний [33, 34]. У межах аксіологічного підходу П. Ніколсон розглядає толерантність, як «благо в собі» та цінність ліберальної демократії. Він наголошує на тому, що толерантність — це моральний ідеал, який має такі складові: важливість відмови від своєї сили впливу; моральна незгода суб'єкта толерантності відносно певного питання або проблеми; відмова від використання сили впливу під час виникнення певної ситуації; благість толерантності як відносин. За П. Ніколсоном, особистість можна назвати толерантною, якщо вона відмовляється від використання своєї сили впливу відносно неприйнятної для неї проблеми або ситуації. На їому думку, саме таку поведінку слід вважати морально правильною.

Дж. Роулз вважає, що сутність ідеально-типового підходу полягає у невідчужуваності індивідуальних прав кожної людини. Толерантність, згідно з поглядами Дж. Роулза, має бути зорієнтована на вилучення байдужого ставлення до можливих розбіжностей між суб'єктами освітнього процесу. Тобто толерантне ставлення має проявлятися всупереч незгоді з відмінністю у поглядах та діях іншої людини і тим самим бути моральним обов'язком кожної особистості.

На основі онтологічного підходу М. Уолцер трактує поняття «толерантність» як ненасильницьке допущення існування думки іншого, що проявляється у байдужому ставленні до означеної проблеми. З поняттям «толерантність» він об'єднує «покірність сприйняття людиною поглядів та думок, а також особливостей поведінки та способу життя іншого заради миру», «пасивну байдужість», «визнання особистістю рівних прав між представниками усіх національностей», «адекватне сприйняття розбіжностей між культурами різних народів».

Ш. Муфф з точки зору конфліктного підходу визначає толерантність як боротьбу суб'єктів толерантної взаємодії в межах певних питань, яка призводить до виховання основ терпимості, здатної забезпечити мирне співіснування обох сторін конфлікту.

Толерантність у педагогічному аспекті, включає визнання, прийняття, повагу і розуміння несхожого, що виявляється в позитивному ставленні до «іншого». У педагогічній практиці акцент робиться на створення певних сприятливих умов для процесу виховання толерантності в учасників освітнього процесу і самовиховання.

Отже, генезис виховання толерантності в міжособистісних відносинах суб'єктів освітнього процесу свідчить про значний інтерес

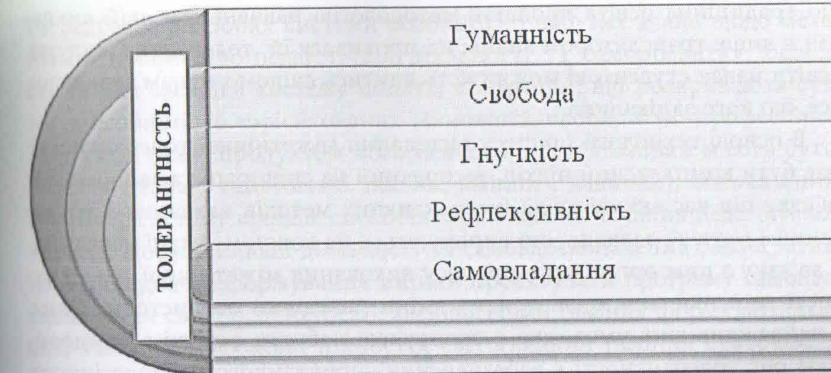

Рис. 1. Психологово-етичні характеристики толерантності

науковців до означеної наукової проблеми. Виховання в міжособистісних відносинах суб'єктів освітнього процесу передбачає вирішення мирним шляхом суперечностей та конфліктів в освіті, створення соціально-педагогічних умов толерантної взаємодії, культури спілкування, оскільки толерантність є гарантією суспільної стабільності. Вона покликана концептуально забезпечити процес трансформації толерантності як універсальної загальнолюдської цінності в цілі, які реалізуються на практиці в галузі вищої освіти.

Аналіз поняття «толерантність» та розбіжність його трактування у судженнях науковців свідчить про те, що не існує єдиного підходу щодо характеристики толерантності як особистісної якості. Сутність толерантності розглядається як багатовимірний соціокультурний феномен; як інтегративна якість особистості, емоційно-ціннісний орієнтир її діяльності; як модель активної та позитивної гуманістичної взаємодії із соціумом; як складова та найважливіша характеристика професійної культури та ефективної педагогічної діяльності, як показник педагогічної майстерності.

На нашу думку, толерантна особистість поєднує в собі кілька важливих психологово-етичних характеристик (рис. 1).

Варто зазначити, що освіта, заснована на засадах толерантності, має бути спрямована на виховання толерантного соціуму та створення таких умов для виховання і розвитку особистості, які будуть забезпечувати свободу прав та соціальну захищеність людини. Така освіта сприятиме кращому порозумінню різних верств населення та оволодінню студентами цінностями демократичного суспільства. Відмінність між традиційною й толерантною системами освіти полягає в тому,

що традиційна освіта пропагує методологію навчання, в якій викладач є лише транслятором знань; на противагу їй, толерантна система освіти надає студентові можливість вчитись свідомо, запам'ятуючи все, що його зацікавило.

В основі технології процесу виховання міжетнічної толерантності має бути комплексний підхід, заснований на співпраці та зворотному зв'язку під час активних та інтерактивних методів навчання з урахуванням мети та завдань, що вирішуються на кожному етапі навчання. У зв'язку з цим організація процесу виховання міжетнічної толерантності здійснюється крізь призму зміни поведінки особистості. Одна з найважливіших умов, яка є запорукою набуття освітнім середовищем рис толерантності є забезпечення сприятливого психологічного клімату між усіма суб'єктами освітнього процесу.

Науковці М. Рожков, Л. Байбороєва, М. Ковал'чук виділяють такі принципи виховання толерантності: суб'єктності, створення толерантного середовища, адекватності, діалогічності [13]. Принцип суб'єктності передбачає орієнтацію на активність учасників освітнього процесу, самостійність та ініціативу, стимулювання до самовиховання та самокорекції під час міжособистісної взаємодії. Принцип адекватності передбачає облік у педагогічній взаємодії різноманітних факторів навколошнього соціального середовища; принцип індивідуалізації — зазначає необхідність створення умов для виховання толерантності, толерантної свідомості та поведінки, вибір спеціальних засобів педагогічного впливу на кожного суб'єкта освітнього процесу. Принцип створення толерантного середовища потребує виховання у вищому навчальному закладі гуманістичних відносин, суть яких — реалізація права кожного та своєрідне ставлення до оточуючого середовища й самореалізація. Принцип діалогічності передбачає орієнтацію на толерантну взаємодію, що значною мірою залежить від діалогічності освітнього процесу, від наявності між педагогами та студентами відносин, що ґрунтуються на взаємній повазі й прийнятті, від готовності до спілкування. Дотримання принципу діалогічності означає спільну рівноправну участь суб'єктів в освітньому процесі, спільний пошук істини.

В основу системи сучасної вищої освіти покладена особистісно зорієнтована парадигма. Результатом професійного саморозвитку, за В. Люлькою, має стати готовність усіх учасників освітнього процесу до педагогічної діяльності, що включає такі компоненти: цілемотиваційний (забезпечує спрямованість на особистісно-професійні зміни, перш за все на виховання педагогічної спрямованості); змістовний

(передбачає розробку системи особистісно набутих знань щодо механізмів професійно-педагогічної діяльності та саморозвитку: особистість має засвоїти систему понять, концепцій, що розкривають сутність особистісно зорієнтованих технологій, особистісно-професійної рефлексії, отже, продуктом його педагогічної підготовки мають бути персоналізовані педагогічні знання, вміння і навички); операційний (включає систему шляхів, способів, прийомів здійснення педагогічної, науково-дослідницької діяльності та самовдосконалення); інтегративний (передбачає формування вміння проектувати програму самовдосконалення своєї особистості); аксіологічний (вміння формувати людські та загальнолюдські цінності); світоглядний (вміння створювати власну педагогічну концепцію) [14].

Проектування толерантного освітнього середовища суб'єктів освітнього процесу вищої школи, за Н. Липою, має будуватися на чотирьох принципах: гуманізації (побудова стосунків учасників освітнього процесу на основі демократії); інтеграції (поєднання зусиль учасників освітнього процесу в єдине ціле); культуровідповідності (виховання толерантності відповідно до культурного надбання людства і свого народу); варіативності (багатомірний підхід до оцінки навколошнього життя); гнучкості (приймати рішення залежно від складу учасників подій і обставин, що склалися, вибудовувати систему стосунків на основі володіння повноцінною інформацією) [11].

Слід зазначити, що становлення толерантної особистості неможливе без створення для цього відповідних умов, а саме — середовища, в якому особистість зможе розвивати свої світоглядні установки. Саме тому доцільно буде використовувати комплексний підхід, який полягає у взаємодії всіх учасників освітнього процесу.

Побудова освітнього простору для виховання толерантності суб'єктів освітнього процесу має будуватися з урахуванням трьох складових: готовність адміністрації ВНЗ сприяти вихованню толерантності серед усіх учасників освітнього процесу; прояви внутрішньої та зовнішньої толерантності; сприйняття суб'єктами освітнього процесу середовища ВНЗ як толерантного.

Освітня стратегія навчальних закладів передбачає опору на педагогіку співробітництва, повагу до особистості кожного. Розвиток толерантності в освітньому процесі вищого навчального закладу має відбуватися шляхом конструктивного діалогу та взаємодії між всіма учасниками освітнього процесу. За таких умов відбувається взаємне збагачення досвіду толерантності, що створює емоційно-інтелектуальну та моральну царину, на основі якої набувається позитивний

досвід взаємин і спілкування. Не менш важливого значення стосовно означеної проблеми набувають компоненти толерантності. У сучасній психолого-педагогічній літературі не існує єдиного чітко сформованого підходу щодо виокремлення компонентів толерантності. Кожен науковець з позиції власних поглядів виділяє найбільш значущі, на його думку, компоненти толерантності. Так, наприклад, О. Столяренко виокремлює такі компоненти толерантності: когнітивний, який передбачає розуміння способів прийняття самого себе (інтерперсональний критерій: самоповага, адекватна самооцінка, свобода) та розуміння способів прийняття іншої людини (інтерперсональний критерій: повага до особистості іншої людини незалежно від її соціального статусу, переконань, віросповідання); емоційно-вольовий, який охоплює стійкість емоційних реакцій, а саме: врівноваженість, самоконтроль, здатність стримувати роздратування, перевага позитивних емоцій; практичний, який полягає у володінні технікою толерантної взаємодії, тактикою конструктивної поведінки у критичних ситуаціях, що знаходять своє відображення в асертивній поведінці, умінні знаходити вихід зі складної ситуації, автономності поведінки; мотиваційно-ціннісний, який представляє собою прийняття особистістю філософсько-етичних, релігійних, загальнолюдських та гуманістичних цінностей [23].

На думку Ю. Тодорцевої, структура толерантності суб'єктів освітнього процесу складається із трьох провідних компонентів, а саме: концептуально-ціннісного, особистісно-мотиваційного й діяльнісно-поведінкового. Концептуально-ціннісний компонент толерантності виявляється крізь систему поглядів, переконань щодо організації педагогічного процесу, серед яких домінують: ідея духовної свободи людини, визнання самобутності й унікальності кожної особистості, віра у невичерпні можливості і здібності особистості, повага до людської гідності. Особистісно-мотиваційний компонент толерантності виявляється через характер його емоційно-позитивного ставлення до учасників педагогічної взаємодії (доброчесливість, ввічливість, щирість, лояльність, стриманість, милосердність, емпатійність, справедливість, терпимість тощо), переконаність у значущості толерантного підходу до роботи зі студентами, праґнення до діалогічних взаємин. Діяльнісно-поведінковий компонент толерантності виявляється через систему способів його педагогічних дій щодо організації, контролю й оцінки якості діяльності учасників освітнього процесу, серед яких: прийняття та розуміння індивідуальності особистості студента, надання права самовираження, вміння приховувати або згладжувати негативні почуття [27].

Рис. 2. Компоненти толерантності за Г. Бардієр

Зокрема, І. Лохманова та Л. Федоряк виділяють такі компоненти толерантності: когнітивний (знання основних нормативно-правових документів про міжетнічну толерантність, історії і традицій свого та інших народів); чуттєво-емоційний (формування загальної системи світогляду особистості, ціннісних орієнтацій майбутніх викладачів); діяльнісний (потреба у дотриманні норм і правил толерантної поведінки) [13].

Згідно з поглядами Г. Бардієр, для того щоб особистість була по-справжньому толерантною, необхідно розрізняти спрямованість людиною її поведінки (рис. 2) [3].

Таким чином, звернення до теоретичних та практичних напрацювань дає підстави стверджувати, що саме толерантна освіта, діалогова форма навчання, інтеграційні процеси у сучасному освітньому просторі, звернені до духовних можливостей людини, її професійної та життєвої самореалізації, є одним із найпродуктивніших шляхів досягнення просторово-часових і сутнісних вимірів життя, основою виховання успішної толерантної особистості, достатньо високого рівня її соціальної активності та успіху в житті. Зазначений підхід у сучасному освітньому середовищі орієнтує насамперед на створення в освітній установі умов для успішності всіх суб'єктів освітнього процесу. Метою сучасної освіти є виховання особистості, здатної до активної життедіяльності у багатонаціональному суспільстві та толерантного ставлення до усіх громадян, які проживають на території України. Виховання культури толерантного спілкування в системі вищої освіти є важливим фактором побудови консолідованого суспільства. Багаторічна освітня практика доводить, що освіта, в основі якої лежить повага до слова, гуманізм, демократія, розвиває в людині орієнтир на пізнання, створює умови для виховання толерантності як інтеракційної якості успішної особистості. Аналогично освітню практику, дозволимо собі стверджувати, що головною в сучасній вищій освіті

є цінність, яка базується на інтеграції людських відносин як безперервного зв'язку поколінь, як збереження класичних культурних сенсів та створення нових, сучасних, що є і базисом, і підґрунттям успіху сучасної толерантної особистості.

ДЖЕРЕЛА

1. Асмолов О.Г. Історична культура й педагогіка толерантності / А.Г. Асмолов // Меморіал. — 2001. — № 24. — С. 61–63.
2. Асмус В.Ф. Антична філософія / В.Ф. Асмус. — М. : Вища школа, 2001. — 400 с.
3. Бардиер Г.Л. Психологическое сопровождение проявлений интолерантности и толерантности в молодежной среде / Г.Л. Бардиер. — СПб.: НПЦСП Доверие, 2011. — 56 с.
4. Бех І.Д. Гуманізація виховного процесу // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; [голов. ред. В.Г. Кремень] ; ст. Бех І.Д. — К. : Юрінком Интер, 2008. — С. 155–156.
5. Братченко С.Л. Психологические основания исследования толерантности в образовании / С.Л. Братченко. — Красноярск : КГУ, 2003. — 104 с. — (Педагогика развития: ключевые компетентности и их становление).
6. Вербицький О.В. Теоретичні засади виховання у молоді міжетнічної толерантності / О.В. Вербицький // Проблеми освіти: наук. зб. / МОНМС України, Ін-т інноваційних технологій і змісту освіти. — К., 2012. — Вип. 73. — С. 211–215.
7. Декларация принципов толерантности [Текст] // Век толерантности: научно-публицистический вестник. — М. : Изд-во МГУ, 2001. — 452 с.
8. Золотухин В.М. Две концепции толерантности / В.М. Золотухин. — Кемерово : КГТУ, 1999. — 63 с.
9. Карандаш М.М. Толерантність як світоглядне підґрунтя культурного зростання майбутнього педагога / М.М. Карандаш // Науковий вісник мелітопольського державного педагогічного університету. — 2010. — № 2. — С. 14–20.
10. Кривошапка І.В. Толерантність як особистісна передумова формування професійної майстерності педагога / І.В. Кривошапка // Витоки педагогічної майстерності. — 2012. — № 10. — С. 162–165.
11. Липа Н.В. Зміст виховання толерантності у полікультурному просторі / Н.В. Липа // Розвиток освіти в полікультурному регіоні : доп. міжнарод. наук.-пр. конф., 9–11 квіт. 2009 р. — Ялта, 2009. — Вип. 5, ч. 2. — С. 53–55.
12. Локк Дж. Сочинения : в 3 т. / [ред. Нарский И.С., Субботин А.Л.; пер. с англ. Савин А.Н.]. — Т. 3. — М. : Мысль, 1988. — 668 с.
13. Лохманова И.М. Становление педагогической толерантности современного учителя / И.М. Лохманова, Л.М. Федоряк // Человек и образование. — 2011. — № 3. — С. 32–35.
14. Люлька В.С. Загальна методика й основні методи дослідження проблем професійної підготовки майбутніх магістрів загальнотехнічних дисциплін / В.С. Люлька // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. — 2012. — Вип. 100. — С. 235–237.
15. Монтень М. Опыты. Избранные главы / М. Монтень ; пер. с фр. Г. Косикова. — М. : Правда, 1991. — 656 с.
16. Олпорт Г. Природа предубеждения / Г. Олпорт // Век толерантности : научно-публицистический вестник. — М., 2003. — № 5. — С. 40–47.
17. Осипов Г.В. Социологический энциклопедический словарь / Г.В. Осипов. — М. : М-Норма, 1998. — 480 с.
18. Платон. Избранные диалоги / вступ. ст., состав., примеч. В.Е. Витковский. — М. : Рипол Классик, 2002. — 960 с.
19. Сенека. Нравственные письма к盧цилию / пер. С.А. Ошерова. — М. : Ладомир-Наука, 1993. — 293 с.
20. Сигачев А.А. Пифагор (научно-популярный очерк) // Электронный журнал «Знание. Понимание. Умение». — 2010. — № 6 — История.
21. Скок А.Г. Соціально-психологічні умови формування комунікативної толерантності у викладача вищого навчального закладу: автореф. дис. ... канд. псих. наук : спец. 19.00.05 «Соціальна психологія; психологія соціальної роботи» / А.Г. Скок. — К., 2007. — 19 с.
22. Солдатова Г.У. Толерантность и интолерантность — две грани межэтнических взаимодействий / Г.У. Солдатова // Век толерантности: научно-публицистический вестник. — 2001. — № 1–2. — С. 19–37.
23. Столяренко О.В. Толерантность в общей системе формирования ценностного отношения к человеку у современной молодежи / О.В. Столяренко // Педагогическое образование и наука. — 2008. — № 12. — С. 78–83.
24. Сухомлинский В.А. Мудрая власть коллектива / В.А. Сухомлинский. — М. : Молодая гвардия, 1975. — 240 с. — (Избр. пед. соч.; т. 3).
25. Сухомлинська О.В. Про становлення та практики виховання в освітньому просторі України / О.В. Сухомлинська // Шлях освіти. — 1999. — № 3. — С. 2–5.
26. Тертулліан. Избранные сочинения / [общ. ред. А.А. Столярова]. — М. : Прогресс, 1994. — 448 с.
27. Тодорцева Ю.В. Педагогіка толерантності : [метод. рек.] / Ю.В. Тодорцева. — О. : СВД Черкасов М.П., 2004. — 90 с.
28. Толерантність як соціально-культурний феномен: світоглядно-методологічний аспект : моногр. / за заг. ред. В.П. Мельника. — Л. : ЛНУ ім. Івана Франка, 2012. — 330 с. — Параграфи: «Семантика поняття “толерантність”» / О.А. Довгополова, О. Муха. — С. 9–34; «Історичний аспект формування поняття “толерантність”» / О.А. Довгополова. — С. 34–61.
29. Фома Аквінський. Коментарі до Аристотелевої «Політики» / [пер. з латини О. Кислюк]. — К. : Основи, 2003. — 796 с.
30. Тейлор Ч. Демократичне виключення (та «ліки» від нього?) / Ч. Тейлор // Мультикультуралізм і трансформація пострадянських суспільств / [за ред. В.С. Малахова, В.А. Тишкова]. — М., 2002. — С. 11–37.
31. Kymlicka W. Can liberal pluralism be exported?: Western political theory and ethnic relations in Eastern Europe / W. Kymlicka, M. Opalski. — Oxford : Oxford University Press, 2001. — P. 74.
32. Scanlon T.M. The Difficulty of Tolerance. Essays in Political Philosophy. — T.M. Scanlon (ed.), Cambridge: Cambridge University Press, 2006. — P. 187–201.
33. Schirmer W. From Tolerance to Respect in Inter-Ethnic Contexts / W. Schirmer, Weidenstedt L., Reich W. // Journal of Ethnic and Migration Studies. — 2012, — V. 38, № 7. — P. 1049–1065.

ЗМІСТ

Передмова	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНА АКМЕОЛОГІЯ	5
Огнєв'юк В.О. ІНВЕСТИЦІЇ У ЛЮДСЬКИЙ АКМЕ-КАПІТАЛ — ШЛЯХ УКРАЇНИ ДО ПРОЦВІТАННЯ	5
Сисоєва С.О. АКМЕ-ПЕДАГОГІКА: ІНТЕРАКТИВНЕ НАВЧАННЯ ДОРОСЛИХ	19
Бондарєва О.Є., Еременко О.В. АКМЕОЛОГІЧНІ ПРИНЦИПИ ТРЕНІНГІВ З ЛІДЕРСТВА-СЛУЖІННЯ В АСПЕКТИ РОЗВИТКУ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ	32
Вознюк О.В. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ БАЗИС АКМЕОЛОГІЇ: ПОСТНЕКЛАСИЧНИЙ КОНТЕКСТ	43
D. Kamenova CREATIVITY DEVELOPMENT MODELS AND STANDARTS.....	84
Фруктова Я.С. ЖУРНАЛІСТИКА ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ: ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ АКМЕ-ОСОБИСТОСТІ....	111

Голобородько Е.П.

РОЗВИТОК ПОЗИТИВНОГО МИСЛЕННЯ
ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ УСПІШНОЇ ОСОБИСТОСТІ:
ЧИННИКИ І ТЕХНОЛОГІЇ .....

136

Луньов В.Є., Норчук Ю.В.

ПСИХОЛОГІЯ ЗАВЧАСНОЇ СТІЙКОСТІ
В КОНТЕКСТІ ЖИТТЄВИХ ПЕРСПЕКТИВ
ЯК АКМЕОЛОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОСОБИСТОСТІ .....

143

Сотояло:

Сіткар В.І.

СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ТА СУСПІЛЬСТВА
КРІЗЬ ПРИЗМУ ДИТЯЧОЇ СУБКУЛЬТУРИ:
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ.....

163

Чорна І.М.

АКМЕОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ
ДО РОЗРОБКИ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ
СТРУКТУРИ ДЕРЖАВНОЇ СИСТЕМИ
ПРОФОРІЄНТАЦІЇ В УКРАЇНІ .....

181

Чернуха Н.М., Бровко К.А.

АКМЕОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ВИХОВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ
В МІЖСОБІСТІСНИХ ВІДНОСИНАХ СУБ'ЄКТІВ
ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ВИЩОЇ ШКОЛИ .....

201

Антонов В.М.

ПРИКЛАДНА ТА ПРОФЕСІЙНА АКМЕОЛОГІЯ:
ШЛЯХИ РОЗВИТКУ І УДОСКОНАЛЕННЯ.....

220

Антонов В.М.

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В АКМЕОЛОГІЇ .....

247

Антонов В.М., Антонова-Рафі Ю.В.

АКМЕ-ГЕНДЕРОЛОГІЯ:
ІННОВАЦІЙНО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ .....

259

РОЗДІЛ III. ПЕДАГОГІЧНА АКМЕОЛОГІЯ	277
Саух П.Ю.	
НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС: ВІД РОЗБАЛАНСОВАНОСТІ ДО ЦІЛІСНОСТІ НА ОСНОВІ АКМЕОЛОГІЧНОГО АЛГОРІТМУ.....	277
Дубасенюк О.А., Кузьміна Н.В.	
ФАКТОРНІ АКМЕ-МОДЕЛІ ПРОДУКТИВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГІВ ЗАГALЬНООСВІТНЬОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ШКІЛ.....	289
Хоружа Л.Л.	
ПОТЕНЦІАЛ ПЕДАГОГІКИ У ПРОФЕСІЙНОМУ РОЗВИТКУ І ВДОСКОНАЛЕННІ ВЧИТЕЛЯ.....	341
Сидорчук Н.Г.	
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ФАКТОРИ ПІДВИЩЕННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ САМООСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ЯК АКМЕОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА	359
Мельниченко О.В.	
ГЕНДЕРНА ПЕДАГОГІКА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ АКМЕ-ОСОБИСТОСТІ.....	377
Мартиненко С.М.	
ДІАГНОСТУВАННЯ АКМЕОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ УНІВЕРСИТЕТУ	396
Чумак Л.В.	
ПЕДАГОГІКА, АНДРАГОГІКА, Х'ЮТАГОГІКА ЯК АКМЕОЛОГІЧНІ ЩАБЛІ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ОСВІТЯН	417
Полєвікова О.Б.	
МЕТОДОЛОГІЯ СЛОВОЦЕНТРИЗМУ ЯК ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДХОДУ ДО МОВНОЇ ОСВІТИ ДІТЕЙ	437
Полєвіков I.O.	
ОБГРУНТУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО ВИХОВАННЯ В МУЗИЧНІЙ ШКОЛІ	456
Архипова С.П.	
ОСВІТА ЯК ЧИННИК АДАПТАЦІЇ, СОЦІАЛІЗАЦІЇ ТА САМОВІЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО НЕЗАХИЩЕНИХ КАТЕГОРІЙ ДОРОСЛИХ У ЗМІНЮВАНОМУ СЕРЕДОВИЩІ	475

РОЗДІЛ IV. ПРОФЕСІЙНА АКМЕОЛОГІЯ	497
Терентьєва Н.О.	
РОЗВИТОК УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ПЕРІОДУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ: ІНТЕГРАЦІЙНИЙ ТА АКМЕОЛОГІЧНИЙ НАПРЯМИ	497
Поясок Т.Б., Беспарточна О.І.	
ЗАГАЛЬНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ ТА ПРИНЦИПИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ НА ЗАСАДАХ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ.....	521
Соколова І.В.	
АКМЕОЛОГІЧНІ ДОМІНАНТИ НОВИХ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ ПІДГОТОВКИ БАКАЛАВРІВ ОСВІТИ	545
Желанова В.В.	
СМІСЛОВА СФЕРА МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА У КОНТЕКСТІ АКМЕОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ.....	564
Паламарчук Л.Б.	
ПОЛІКУЛЬТУРНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА В АКМЕОЛОГІЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ УНІВЕРСИТЕТУ.....	583
Кучерук О.А.	
ФОРМУВАННЯ ПРОЕКТНО-ТЕХНОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НА ЗАСАДАХ АКМЕОЛОГІЇ	606
Караман С.О., Караман О.В.	
АКМЕОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ МЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ	628
Дерека Т.Г.	
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ АКМЕОЛОГІЧНО СПРЯМОВАНОЇ НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ.....	639
Цехмістер Я.В., Лисенко О.Ю.	
АКМЕОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ ЛІКАРІВ В УКРАЇНІ	664

СУЧАСНІ АКМЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ

За зміст поданих матеріалів відповідають автори

Видання підготовлене до друку в НМЦ видавничої діяльності
Київського університету імені Бориса Грінченка

Завідувач НМЦ видавничої діяльності *М.М. Прядко*
Відповідальна за випуск *А.М. Даниленко*
Над виданням працювали *Н.І. Гетьман, О.А. Марюхненко,*
Л.В. Потравка, Л.Ю. Столітня, Т.В. Нестерова, О.Д. Ткаченко

Поліграфічна група: А.А. Богадельна, Д.Я. Ярошенко,
О.О. Ярошенко, Г.О. Бочарник, В.В. Василенко

Підписано до друку 21.10.2016 р. Формат 60x90/16.
Ум. друк. арк. 57,0. Обл.-вид. арк. 59,95. Наклад 100 пр. Зам. № 133
Київський університет імені Бориса Грінченка,
вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, 04053.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи Серія ДК № 4013 від 17.03.2011 р.

Виготовлено ТОВ «Фірма «ІНКОС»
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи Серія ДК № 2006 від 04.11.2004 р.

Попередження! Згідно із Законом України «Про авторське право і суміжні права» жодна частина цього видання не може бути використана чи відтворена на будь-яких носіях, розміщена в мережі Інтернет без письмового дозволу Київського університету імені Бориса Грінченка й авторів. Порушення закону призводить до адміністративної, кримінальної та підвидповідальності.

Наукова монографія

СУЧАСНІ АКМЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ

За згорт поданням матеріалів видавництва друку.

Видання надійшло до друку в НМД академії акації
Київського університету імені Бориса Грінченка

Знайомство НМД надано професором М.М. Врбкою.
Відповідальним за видання А.М. Данилишиною.
Науковими редакторами Н.І. Губ'яком, О.А. Марченкою,
Л.В. Поповичем, Л.Ю. Столяром, Т.В. Чистяковою та доктором

Бібліографічна група: А.А. Бібліографія: А.Б. Зранкова.

- C91 Сучасні акації дослідження: теоретико-методологічні
та прикладні аспекти** : моногр. / редкол.: В.О. Огнев'юк, С.О. Сисоєва,
Я.С. Фруктова. — К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. — 912 с.
ISBN 978-617-658-019-5

Видання є спільним освітньо-науковим проектом Київського університету
імені Бориса Грінченка та Української академії акації.

У монографії представлено авторські погляди сучасних науковців щодо
акації як сфері наукової діяльності, розв'язання задач, пов'язаних з науково-
методичним розкриттям феноменології акме, подальшою розробкою теоретико-методо-
логічних зasad акації, визначенням її статусу в системі людинознавчих наук,
вивченням загальних і окремих закономірностей досягнення акме, а також задач,
що орієнтовані на розробку акаціїческих моделей професіоналізму для різних
видів суспільно-корисної діяльності (педагогічної, медичної, військової тощо),
акаціїческих технологій прогресивного розвитку як особистості, так і спільнот людей.

УДК 37.013.42:37.091.12

ББК 74.00

ISBN 978-617-658-019-5

<http://acmeology.org.ua/>

9 786176 580195 >